

Utjecaj politike na europsku glazbu tijekom drugoga svjetskog rata

Siciliani, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Music / Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:116:713378>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-03**

Repository / Repozitorij:

[Academy of Music University of Zagreb Digital Repository - DRMA](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA

VII. ODSJEK

IVAN SICILIANI

UTJECAJ POLITIKE NA EUROPSKU GLAZBU
TIJEKOM DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Na primjeru nacističke Njemačke i Nezavisne Države Hrvatske

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA

VII. ODSJEK

UTJECAJ POLITIKE NA EUROPSKU GLAZBU TIJEKOM DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Na primjeru nacističke Njemačke i Nezavisne Države Hrvatske

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Sanja Kiš Žuvela

Student: Ivan Siciliani

Ak. god. 2018./2019.

ZAGREB, 2019.

DIPLOMSKI RAD ODOBRILO MENTORICA

doc. dr. sc. Sanja Kiš Žuvela

Potpis

U Zagrebu, 30. svibnja 2019.

Diplomski rad obranjen 7. lipnja 2019. ocjenom _____

POVJERENSTVO:

1. red. prof. Branko Mihanović _____

2. red. prof. Marina Novak _____

3. doc. dr. sc. Sanja Kiš Žuvela (mentorica) _____

Sažetak

U ovom radu predstavljeni su najistaknutiji glazbenici čije je djelovanje obilježeno režimom u vrijeme najsmrtonosnijeg sukoba u ljudskoj povijesti: Drugoga svjetskog rata. S obzirom na to da je tim događajima prethodio niz zbivanja između dvaju svjetskih ratova, djelomično je obuhvaćen je i taj kontekst, kao i posljedično stanje nakon Drugoga svjetskog rata. Osim pojedinačnih životopisa glazbenika, na primjeru nacističke Njemačke i Nezavisne Države Hrvatske (NDH) pratit ćemo u kojem se smjeru razvijala glazbena umjetnost, kako su djelovali pojedini ansambli, koja je glazba bila zabranjena i zašto, te kako je nastajala glazba u koncentracijskim logorima.

Ključne riječi: glazba, umjetnost, Drugi svjetski rat, politika, režim

Abstract

This master's thesis introduces the most eminent musicians whose work was influenced by the deadliest conflict in human history: World War II. The events between the two world wars alongside the effects of WWII will be addressed in the thesis as well, since they were preceded by a series of occurrences of this time. The text contains biographies of certain musicians as well as examples of directions in which music had developed under the Nazi-regime and the administration Independent State of Croatia (NDH), the work and development of certain ensembles, as well as the types of forbidden music and the reasons thereof will be the subject of this thesis, alongside the presentation of how music was made in concentration camps.

Key words: music, art, WWII, politics, regime

SADRŽAJ:

Sažetak/*Abstract*

1. Uvod: Drugi svjetski rat	1
1.1. Njemačko govorno područje	2
1.2. Istaknute glazbene ličnosti na njemačkome govornom području	4
1.3. Berlinska filharmonija (<i>Reichsorchester</i>)	12
1.4. Koncentracijski logori i logori smrti	14
2. Glazba za vrijeme NDH	18
2.1. Istaknute glazbene ličnosti u NDH	21
3. Zaključak	27
Bibliografija	29

1. Uvod: Drugi svjetski rat¹

Rano ujutro, 1. rujna 1939. godine napadom nacističke Njemačke na Poljsku počeo je Drugi svjetski rat. Iako su mnogi vjerovali da se ratne strahote iz vremena Prvoga svjetskog rata više nikad neće ponoviti, samo dvadesetak godina kasnije počeo je Drugi svjetski rat, znatno strašniji i s trostruko više žrtava. Što je točno dovelo do jačanja nacionalizma u Europi, fašizma u Italiji, ali i jačanja komunizma u SSSR-u i na koji način su glazbenici tog vremena djelovali i stvarali, te kako se glazbena umjetnost razvijala za vrijeme najsmrtonosnijeg ratnog sukoba u povijesti u kojem je poginulo više od pedeset milijuna ljudi, obrazložiti ću dalje u svom radu.

Budući da se za prvu godinu Drugog svjetskog rata uzima 1939. godina, treba istaknuti da nezadovoljstvo i psihološki rat počinju još u lipnju 1919. godine potpisivanjem Versajskog ugovora po kojem Njemačka mora platiti ratnu odštetu za Prvi svjetski rat, te gubi sve kolonije u korist Velike Britanije, Francuske, Japana i ostalih saveznika. To je uskoro dovelo do financijskog sloma Njemačke te izbijanja velike inflacije. Ratna odšteta u visini od 132 milijardi njemačkih zlatnih maraka dovela je Njemačku u teško gospodarsko-socijalno stanje. 1933. godine vlast preuzima Nacionalsocijalistička njemačka radnička partija (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) na čelu s Adolfom Hitlerom obećavajući borbu protiv novoga svjetskog poretka. Međutim, novim svjetskim poslijeratnim poretkom nisu bile zadovoljne niti članice pobjedničke koalicije iz I. svjetskog rata. Zbog toga 1922. godine vlast u Italiji preuzima Nacionalna partija fašista (Partito Nazionale Fascista) pod vodstvom Benita Mussolinija, a u Japanu su tijekom 1930-ih vlast su preuzeli militarističko-nacionalistički krugovi.

Nezadovoljstvo Njemačke, Italije i Japana dovelo je do uspostave savezništva između Njemačke, Italije i Japana (Trojni pakt).

Trojni pakt podrazumijevao je dominaciju Njemačke i Italije u Europi, a Japana u Aziji. Takav poredak podrazumijevao je sukob s Velikom Britanijom, Francuskom, te SAD-om i SSSR-om.

¹ S. N.: Svjetski ratovi. U: Ravlić, S. (gl. ur.). *Hrvatska enciklopedija* [mrežno izdanje]. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59137#poglavlje313069> (pristup 22. svibnja 2019.).

1.2 Njemačko govorno područje (Njemačka, Austrija i Švicarska)²

Gospodarska kriza i nezadovoljstvo u Njemačkoj doveli su na vlast nacionalsocijalističku stranku na čelu s Adolfom Hitlerom. Uskoro nakon preuzimanja vlasti, nacistička stranka osnovala je kulturnu instituciju Reichsmusikkammer (RMK). Predsjednik RMK bio je Richard Strauss koji se prilikom svečanog osnivanja organizacije zahvalio kancelaru Adolfu Hitleru i njegovom ministru Josephu Goebbelsu, a nakon toga Gustav Havemann izveo je nekoliko djela „najboljih“ njemačkih skladatelja, Beethovena i Wagnera. Svečanost je završila grupnom izvedbom nacističke himne *Die Fahne hoch*.³

Cilj organizacije Reichkulturkammer i podorganizacije Reichsmusikkammer bio je realizirati nacionalističku glazbenu politiku u tri glavna područja: estetika glazbe, rasna ideologija i politika.

Pod estetikom glazbe podrazumijevalo se suprotstavljanje glazbenoj Moderni čija se bit činila duboko sumnjičavom i koju je trebalo potisnuti isključivo nacionalnom glazbom koja je izrasla iz njemačke romantike.

Drugi cilj RMK-a bio je očistiti glazbeni svijet od židovskih glazbenika. Gotovo svim židovskim umjetnicima bilo je zabranjeno nastupanje u javnosti i ulazak u koncertne dvorane (iako su mogli nastupiti u Jüdischer Kulturbundu). Također, moć nacističke stranke osjetili su i glazbenici koji su bili protivili režimu čime je njihovo djelovanje postalo ograničeno.

Reichsmusikkammer uključivao je gotovo sve njemačke glazbenike kao i odjele za koncerte, glazbene izdavačke kuće i tvrtke. Glavni cilj Straussa i Furtwänglera (potpredsjednika RMK-a) nije bio isključivanje Židova te političkih neistomišljenika iz glazbenog svijeta, nego poboljšanje položaja njemačkih glazbenika, te povećanje državne potrošnje za orkestre.

Iako su njemački glazbenici osjetili poboljšanja, to nije dugo trajalo zbog Straussove i Furtwänglerove neposlušnosti Goebbelsu. Zbog suradnje sa Židovima dva vodeća lidera Reichsmusikkammera – Strauss (zbog suradnje sa Stefanom Zweigom) i Furtwängler (afera Hindemith) – dobili su otkaze. Njihova mjesta zamijenili su Peter Raabe kao predsjednik i Paul Graener kao potpredsjednik RMK-a. Obojica su bili puno aktivniji i poslušniji u Goebbelsovom

²S. N. Entartete Musik. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia

Foundation, Inc., https://de.wikipedia.org/wiki/Entartete_Musik (pristup 10. travnja 2019.).

Potter, P. M. Reichsmusikkammer. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000042942> (pristup 22. svibnja 2019.).

S. N. Reichkulturkammer and Reichsmusikkammer. *Music in the holocaust*. Dostupno na:

<http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/reichskulturkammer/> (pristup 22. svibnja. 2019.).

naređenjima, pa su tako uspostavili popis židovskih glazbenika i glazbenika neistomišljenika što je Strauss svojedobno odbio napraviti. Na popisu je bilo više od 100 skladatelja čiji rad nije mogao biti javno izveden, a uključivao je djela Aarona Coplanda, Otta Klemperera i Arthura Schnabela.

Reichsmusikkammer je 1938. godine u Düsseldorfu organizirao manifestaciju *Reichsmusiktage* (Glazbeni dani Reicha) kako bi predstavio 'degeneriranu' njemačku glazbu, a kasnije i izložbu *Entartete Kunst*. Izložba, čiji je kustos bio Hans Severus Ziegler, prikazivala je portrete zabranjenih skladatelja i nudila kabine za slušanje u kojima su posjetitelji mogli čuti 'degeneriranu' glazbu te se educirati o opasnosti te glazbe.

Također, u svibnju 1939. otvorena je izložba u Kunstpalastu (Umjetnička palača) u Düsseldorfu. Ciljevi Adolfa Zieglera koji je za tu prigodu napravio knjižicu bili su da donese jasnu odluku za glazbu kao i za umjetnost: što je bolesno, nezdravo i vrlo opasno u njemačkoj glazbi i zbog čega se mora eliminirati.

Na izložbi su bili zastupljeni njemački židovski glazbenici, strani umjetnici i modernisti, među kojima su bili Paul Hindemith, Alban Berg, Ernst Toch, Hans Eisler, Igor Stravinski, Franz Schreker, Ernst Krenek i Kurt Weill.

Sve ove umjetnike povezivao samo nacistički režim koji im se nije sviđao. Skladatelji koji nisu bili sigurni u svoje mjesto u nacističkoj Njemačkoj također su bili obilježeni kao pristalice *Entartete Musik* kao potvrdu da nisu bili dobrodošli u Trećem Reichu. Među njima bili su Igor Stravinski i Paul Hindemith.

1.2. Istaknute glazbene ličnosti na njemačkome govornom području

Richard Strauss (1864. - 1949.), skladatelj i dirigent, rođen je 1864. u Münchenu i smatra se jednim od najznačajnijih njemačkih glazbenika za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Veliku nadarenost za glazbu pokazao je još kao dijete učeći od oca Franza Straussa koji je u to vrijeme djelovao kao prvi hornist opere u Münchenu. Straussova nadarenost i strast prema glazbi postaje jasna kad kao dvadesetogodišnjak postaje glavni dirigent dvorskog orkestra u Meiningenu, gdje je upoznao skladatelja Aleksandra Rittera, pristašu Wagnerove i Lisztove glazbe. Pod Ritterovim utjecajem, Strauss napušta dotadašnje uzore (Schumanna, Mendelssohna, Brahmsa), a nove uzore pronalazi u glazbi R. Wagnera čime je postao neprijatelj konzervativcima. Osim što je skladao i dirigirao, Strauss je uložio veliki napor brinući o autorskim pravima za skladatelje te ekonomskoj situaciji glazbenika u Njemačkoj.

Kako bi ostvario svoje ciljeve, Strauss se pridružio Trećem Reichu i uskoro postao prvi predsjednik Reichmusikkammera (RMK). Nakon što je ostvario svoje ciljeve, Strauss pod pritiskom nacističke stranke s repertoara skida djela stranih skladatelja i zamjenjuje ih djelima njemačkih skladatelja. Međutim, Strauss se odlučio suprotstaviti politici nacističke stranke i odbija sudjelovati u potpunom procesu „arijaniziranja“ glazbenog svijeta, a osobito progonu osoba s popisa židovskih skladatelja. Ta odluka rezultirala je sukobom s dvojicom istaknutih njemačkih glazbenika: Hanemannom i Furtwänglerom.⁴

Strauss je ipak ostao u dobrim odnosima s nacističkom strankom do 1929. godine kad umire njegovog prijatelj i libretist Hugo von Hofmannsthal. Za novog suradnika Strauss je odabrao svog prijatelja, židovskog pisca Stefana Zweiga s kojim je napisao operu *Tiha žena*. Nakon što je djelo praizvedeno u Dresdenu 1935. godine, Gestapo otkriva Straussova pisma upućena Zweigu u kojima izražava svoje nezadovoljstvo s politikom nacističke Njemačke, a cijeli sukob rezultirao je Straussovom ostavkom. Strauss je pokušao stupiti u direktan kontakt s Hitlerom, ali nikad nije

⁴ S. N. Richard Strauss. *Music in the holocaust*. Dostupno na: <http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/reichskulturkammer/strauss-richard/> (pristup 04. travnja 2019.).

S. N. Richard Strauss. *Richard Strauss*. Dostupno na: <http://www.richardstrauss.at/biography.html> (pristup 15. svibnja 2019.).

Bryan, G; Youmans, Charles. Strauss, Richard. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000040117> (pristup 02. travnja 2019.).

Danuser, H. 2007. *Glazba 20. stoljeća*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, str 249.

dobio odgovor. Iako se sve činilo kao kraj Straussove karijere, on je opet zablistao napisavši olimpijsku himnu koja je praizvedena na Ljetnim olimpijskim igrama u Berlinu 1936. godine.

Straussova patnja nije bila samo profesionalna nego i privatna. Naime, Straussova snaha Alice bila je Židovka, pa time i njegovi unuci (prema nacističkomu rasnom zakonu). Strauss je iskoristio osobne veze te se 1942. godine preselio u Beč gdje im je pomagao Baldur von Schirach, voditelj Hitlerove omladine. Međutim, pred kraj rata, nakon uhićenja Alice, Strauss je bio prisiljen premjestiti obitelj u Garmisch, gdje su ih nacisti držali u kućnom pritvoru do kraja rata. Nažalost, Strauss nije uspio spasiti članove Alicine uže obitelji koji su bili ubijeni u Theresienstadtu i drugim logorima.

Oslobođen svake nacističke krivnje i pripadnosti, Richard Strauss je umro 1949. u Garmischu.

Paul Hindemith (1895. - 1963.), njemački skladatelj, violinist, violist i dirigent jedan je od najznačajnijih skladatelja 20. stoljeća. Već kao dvadesetogodišnjak djelovao je kao koncertni majstor opere u Frankfurtu. 1921./22. godine Hindemith se posvetio violi te osnovao kvartet Amar-Hindemith s kojim je organizirao brojne nastupe, propagirajući suvremenu glazbu.

Hindemith je njegovao odnose s mnogim važnih glazbenicima svoga vremena, osobito s Kurtom Weillom i Bertoltom Brechtom. Njegov odnos s „ljevičarima“, ali i činjenica da je bio oženjen Židovkom, često su se osuđivali u nacističkim novinama.

Predavao je kompoziciju na berlinskoj Visokoj školi za glazbu od 1927. godine, a 1934. je od Josepha Goebbelsa dobio priznanje kao jedan od najvećih talenata u mlađoj generaciji. Međutim, njegove skladbe zabranjene su za izvođenje samo dvije godine od priznanja. Iste godine zabranjena je i izvedba njegove opere *Slikar Mathis* kojom je trebao ravnati Wilhelm Furtwängler. Iako je Furtwängler zbog toga podnio ostavku, moć nacističkog režima očito je bila jača od umjetničkog izraza. 1935. godine pod pritiskom Goebbelsa Hindemith napušta Njemačku te odlazi u Tursku gdje osniva glazbenu školu. Iste godine dozvoljeno mu je vratiti se u Njemačku, ali uz prisegu o odanosti Hitleru. Također, naređeno mu je napisati djelo *Luftwaffe* (djelo nikad nije pronađeno).

Zabrinuti za svoju sigurnost, Paul i Gertrud Hindemith pobjegli su u Švicarsku 1938., prije nego što su emigrirali u Sjedinjene Države. 1946. godine Hindemith postaje američki državljanin, a dirigentsku karijeru počeo je godinu dana poslije u Bostonu. 1953. Hindemith se vratio u Europu,

preselivši se u Zürich gdje je predavao muzikologiju. Umro je u 1963. godine u Frankfurtu na Majni.⁵

Wilhelm Furtwängler (1886. - 1954.) bio je njemački dirigent i jedan od najvećih promicatelja njemačke glazbe, osobito djela Ludwiga van Beethovena i Richarda Wagnera. Rođen je 1886. godine u Berlinu. Prve satove klavira dobio je sa sedam godina, nakon čega su slijedili satovi kompozicije. Furtwängler je imao velike ambicije postati skladatelj, ali bezuspješno, nakon čega se posvetio dirigiranju. Unatoč nekonvencionalnoj i nespretnoj tehnici dirigiranja, Furtwängler je počeo otkrivati svoju interpretativnu moć koja ga je uskoro odvela na vrh. Njegovo prvo radno mjesto bilo je u Stadttheateru u Breslauu (Wroclawu), a sa samo dvadeset i pet godina postaje direktor operne kuće u Lübecku. Kako je njegova karijera napredovala, Furtwängler postaje sve traženiji dirigent. 1920. godine ravna Bečkom filharmonijom, a 1922. godine preuzima ulogu šefa-dirigenta Berlinske filharmonije. Dolaskom nacionalsocijalističkih vođa na vlast temelj Furtwänglerovog repertoara postala su djela njemačkih skladatelja, Beethovena, Brahmsa i Brucknera. Taj je potez povukao vjerujući da će se nacistička stranka brinuti o njemačkim vrijednostima, povećati plaće i broj radnih mjesta za glazbenike u Njemačkoj i usredotočiti se na ugled i njegovanje njemačke glazbene tradicije. Jasno je izražavao svoje stavove o nepodržavanju moderne i avangardne glazbe te popularnih pravaca kao što su *jazz* i *swing*. Međutim, unatoč svome umjetničkom stavu, odbio je podržati nacističku stranku u „pročišćavanju“ glazbenog svijeta od Židova i političkih neistomišljenika. S jasnim stavovima o politici nacističke Njemačke zaposlio je mnoge židovske glazbenike, a nekima čak i pomogao u bijegu od nacističkog režima.

1933. godine ministar propagande J. Goebbels najavio je osnivanje Glazbene komore Reicha (Reichsmusikkammer ili RMK) u kojoj je skladatelj Richard Strauss trebao je biti predsjednik, a Furtwängler potpredsjednik. Iste godine, dok je bio na turneji s orkestrom, lokalni nacisti tražili su hitno isključivanje Židova iz orkestra i postavljenje njima prihvatljivih članova. Kako je to bio prvi uvid u prevlast politike nad umjetnošću, Furtwängler iz osвете organizira koncert s nekoliko židovskih i antifašističkih članova, te ih postavlja kao soliste. Hitler i njegovi dužnosnici znali su važnost Furtwänglerovog međunarodnog ugleda, pa on ostaje bez ozbiljnih sankcija. Istovremeno,

S. N.: Hindemith, Paul. U: Ravlić, S. (gl. ur.). *Hrvatska enciklopedija* [mrežno izdanje]. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25572> (pristup 22. svibnja 2019.).
Schubert, Giselher. Hindemith, Paul. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000013053?rkey=JbbHXv&result=1> (pristup: 11. svibnja 2019.)

svi veći orkestri „očišćeni“ su od židovskih glazbenika, a umjetnici kao što su Bruno Walter, Otto Klemperer, Artur Schnabel i Lotte Lehmann otišli su u izgnanstvo, čime je Goebbelsovo ministarstvo propagande lakše preuzelo kontrolu nad tiskom, kazalištem, kinom i koncertnim dvoranama.

Međutim, 1934. godine, nakon što su nacistički dužnosnici zabranili izvođenje Hindemithove opere *Slikar Mathis*, Furtwängler je odstupio sa mjesta glavnog dirigenta.

Furtwängler je tad mogao slijediti put svojih kolega i otići u neki od orkestara u slobodnoj Europi ili SAD-u, međutim, ipak se odlučio boriti, preuzimajući na sebe teret da bude „glas razuma“ njemačke civilizacije ne dajući psihopatima (kako ih je tajno nazivao) da unište njegovu voljenu domovinu, pa upućuje javni protest Goebbelisu protiv zlostavljanja židovskih umjetnika. Furtwängler se također borio protiv zabrane Hindemithove glazbe i odluke o ukidanju Bečke filharmonije. Odbio je i prihvatiti nacistički protokol koji je od njega zahtijevao da svaki koncert počne s podignutom desnom rukom. Ta reakcija izazvala je veliki bijes kod Hitlera koji mu je zaprijetio uhićenjem cijele obitelji u slučaju bijega iz zemlje. Samo nekoliko sati prije Gestapovog službenoga uhiđenog naloga Furtwängler je pobjegao u Švicarsku.⁶

„U konačnici, njegova odanost leži u njegovoj umjetnosti, a ne s ljudima koji su uključeni u taj umjetnički rad. Tvrdeći da je ostao u nacističkoj Njemačkoj ne kao nacist, nego kao Nijemac, Furtwängler je uspio uvjeriti denacifikacijske stručnjake u svoje uvjerenje da umjetnost nema nikakve veze s politikom, s političkom moći, s mržnjom prema drugima ili s onim što proizlazi iz mržnje prema drugima. Njegov uspjeh i popularnost za vrijeme Trećeg Reicha trebali bi se, kako je tvrdio, smatrati nekom vrstom otpora ili prkosa“⁷

⁶ Ellis, J., & Cairns, D. Furtwängler, (Gustav Heinrich Ernst Martin) Wilhelm. *Grove Music Online*. Oxford Music Online. Oxford University Press,

<https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000040052?rskey=2I3Nfp&result=2> (pristup: 20. svibnja 2019.).

S. N.: Furtwangler becomes chief conductor. *Berliner philharmoniker*. <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/wilhelm-furtwaengler/#event-furtwangler-becomes-chief-conductor> (pristup: 29. svibnja 2019.).

S. N.: Wilhelm Furtwängler. *Music and the holocaust*. <http://holocaustmusic.org/politics-and-propaganda/third-reich/reichskulturkammer/furtwangler-wilhelm/> (pristup: 05. svibnja 2019.).

Tikkanen, A. Wilhelm Furtwängler. *The Editors of Encyclopaedia Britannica*.

<https://www.britannica.com/biography/Wilhelm-Furtwangler> (pristup: 29 svibnja 2019.).

WILHELM FURTWÄNGLER A Short Film, https://www.youtube.com/watch?v=y_QFhawxpHA (pristup: 29 svibnja 2019.).

S. N.: Wilhelm Furtwängler. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.,

https://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Furtw%C3%A4ngler (pristup: 11. svibnja 2019.).

⁷ S. N.: Wilhelm Furtwängler. *Music and the holocaust*. <http://holocaustmusic.org/politics-and-propaganda/third-reich/reichskulturkammer/furtwangler-wilhelm/> (pristup: 05. svibnja 2019.).

Ipak, njegovo djelovanje još je uvijek predmetom moralnih prosudbi. Iako su mu mnogi židovski glazbenici oprostili, poput violinista Yehudija Menuhina, mnogi njegovo djelovanje gledaju i sa zgražanjem poput Vladimira Horowitza i Artura Rubinsteina. U posljednjim godinama života Furtwängler je ponovno bio šef dirigent Berlinske filharmonije, od 1952. godine. Umro je 1954. u Ebersteinburgu pokraj Baden-Badena.

Herbert von Karajan (1908. - 1989.), austrijski dirigent i redatelj, rođen je u Salzburgu. Glazbu je studirao u Salzburgu i Beču gdje je ostavio neizbrisiv trag na glazbenu umjetnost. U mlađim danima nije puno nastupao zbog bliskosti s nacističkim režimom, ali već 1954. naslijedio je Wilhelma Furtwänglera na čelu Berlinske filharmonije, koju je vodio do 1989. godine. U tom periodu od 35 godina Karajan je održao bezbroj koncerata i napravio veliki broj snimaka, zbog čega je i danas najprodavaniji umjetnik klasične glazbe svih vremena, s preko 200 milijuna prodanih ploča.

1938. godine Hitlerova nacistička Njemačka izvršila je aneksiju Austrije, a iste godine Karajan je debitirao ravnajući Wagnerovom operom *Tristan i Izolda*. Bila je to izvedba koja je pozdravljena kao spektakl, a Karajan proglašen kao čudo. Budući da je već tad bio član nacističke stranke, Karajan je bio na dobrom putu da postane jedan od vodećih glazbenika Trećeg Reicha. Dobro je poznato da je njegov egoizam i ambicije za napretkom nisu bili tajna, što dokazuje izjava nakon popularne izvedbe Orffova djela *Carmina Burana* 1941. godine: 'Orkestar pod Karajanom zvuči fantastično'. Upravo ta želja za napretkom i dominacijom nad njemačkom glazbom uzdrkala je Wilhelma Furtwänglera koji ga je smatrao svojim glavnim suparnikom, a međusobno natjecanje dvojice dirigenata nije prošlo nezapaženo.

Iako je Karajanovo ime bilo upisano na Goebbelsov popis „blagoslovljenih glazbenika“⁸, Karajan je čak dva puta uspio naljutiti Hitlera: 1939. godine doživio je debakl pri izvedbi Wagnerove opere *Majstori pjevači*, a 1942. sklapa drugi brak s Židovkom Anitom Gütermann. Premda je još uvijek koncertirao u ratnom Berlinu, 1945. godine napustio je Njemačku i zajedno s Anitom preselio se u Italiju.

Karajanova je karijera najugroženija bila u razdoblja nakon završetka Drugoga svjetskog rata u kojem su Sovjeti zabranili njegove javne nastupe, ali zahvaljujući njegovoj trećoj supruzi

⁸ Goebbelsov popis „blagoslovljenih glazbenika“ sastojao se isključivo od njemačkih glazbenika koji su ostvarili uspjeh na području glazbe.

Elietti Mouret 1947. su mu godine ukinute sve zabrane. Iako mnogi smatraju kako se nacističkoj stranci pridružio da bi osobno profitirao, a ne iz ideoloških razloga, neki kritičari to mu jako zamjeraju.

1956. godine, dvije godine nakon Furtwänglerove smrti, Karajan je izabran za glavnog dirigenta Berlinske filharmonije. Također, nastupao je s orkestrom Bečke državne opere, organizirao Salzburški festival, a povremeno nastupao u Londonu, ali i širom svijeta. Umjetnički djeluje sve do 1989. godine kada zbog lošeg zdravlja odlazi u mirovinu. Umro je iste godine u Salzburgu.⁹

Arnold Schönberg (1874. - 1951.) bio je samouki austrijski skladatelj, teoretičar i pedagog čije je glazbeno stvaralaštvo obilježilo razvoj atonalitetne glazbe i teoriju glazbe čitavoga 20. stoljeća.

Schönbergovo židovsko nasljeđe utjecalo je na njegov osobni i glazbeni život za vrijeme Hitlerove vladavine. Iako se često predstavljao kao glazbenik koji će nastaviti tradiciju njemačkih majstora – Mahlera, Wagnera, Beethovena i Mozarta – te osigurati 'hegemoniju njemačke glazbe' u sljedećem stoljeću, njegovi židovski korijeni i avangardan glazbeni izraz nacističkoj su Njemačkoj bili neprihvatljivi.

1933. godine dok je bio na odmoru u Francuskoj, upozoren je da bi povratak u Njemačku za njega mogao biti opasan, što ga je prisililo na emigraciju u Ameriku gdje je ostao do kraja Drugoga svjetskog rata. U međuvremenu je potpuno prihvatio američki način života, a iz poštovanja prema novoj domovini mijenja prezime Schönberg u Schoenberg.

Predavao je na konzervatoriju Malkin u Bostonu gdje se družio sa Ottom Klempererom, ali se bavio i židovskim pitanjima. 1938. objavio je esej *Program od četiri točke za židovstvo*, kojim poziva na stvaranje neovisne židovske države. Najpoznatija Schönbergova djela koja se bave židovskim temama su: *Jakovljeve ljestve* (1922; revizije nedovršene); *Mojsije i Aron* (nedovršeno) i *Preživjeli iz Varšave* (1947.).

U pismu svom studentu, Antonu Webernu, 1933. godine Schoenberg je prenio kako su ti antisemitski postupci utjecali na njegovu osobnu identifikaciju kao Židova:

⁹ S. N.: Herbert von Karajan elected chief conductor. *Berliner Philharmoniker*. <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/herbert-von-karajan/#event-herbert-von-karajan-elected-chief-conducto> (pristup: 21. ožujka 2019.).

S. N.: Herbert von Karajan. *Music and the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/karajan-herert-von/> (pristup: 04. svibnja 2019.).

„Već sam odavno odlučio biti Židov. [...] Također sam se službeno vratio židovskoj vjerskoj zajednici. [...] Moja je namjera aktivno sudjelovati u takvim nastojanjima. Smatram da je to važnije od moje umjetnosti, i odlučan sam [...] ništa ne činiti u budućnosti, nego raditi za židovski nacionalni cilj.“¹⁰

Joseph Goebbels (1897. - 1945.), najbliži Hitlerov suradnik i ministar za narodno prosvjetiteljstvo i propagandu, rođen je 1897. godine u Rheydtu kod Düsseldorfa. Prije priključivanja nacističkoj stranci 1924. godine Goebbels je radio kao novinar i službenik u banci. Goebbelsova odanost Hitleru i propagandne sposobnosti koje je imao rezultirale su njegovim vrtoglavim napredovanjem u nacističkoj stranci, pa je u samo dvije godine od vođe regionalnog ogranka postao jedan od njezinih najmoćnijih članova.

Svoju odanost stranci i sposobnosti dokazao je i na izborima 1932. godine pridonoseći Hitlerovoj pobjedi, čime je učvrstio svoju poziciju u stranci i postao ministar za narodno prosvjetiteljstvo i propagandu (Reichsminister für Volksaufklärung und Propaganda).

Jačanje nacističke stranke omogućilo je Goebbelisu osnivanje Reichsmusikkammera, a time i preuzimanje kontrole nad umjetničkom produkcijom promicanjem ideologije nacističke Njemačke: od zabrane nastupa židovskih umjetnika do kontrole svih političkih neistomišljenika.

Glazbena politika koju je zagovarao J. Goebbels temeljila se na isključivanju svih Židova i političkih neistomišljenika iz glazbenog života i vraćanju glazbe njenim korijenima (romantizam). Međutim, Goebbels je bio iznimno pažljiv prema javnom mnijenju, pa je zabranjenu glazbu htio iskoristiti u propagandne svrhe zbog čega je ušao u sukob sa svojim najžešćim unutar stranačkim protivnikom, Alferdom Rosenbergom.

Naime, Rosenberg se zalagao za „čvršći“ pristup korijenima i ideologiji nacističke Njemačke, a time i istjerivanje svega što nije „njemačko“, dok je Goebbels htio iskoristiti jazz u kombinaciji s nacističkim orkestrom u propagandne svrhe emitirajući pjesme s njemačkih radio valova za neprijatelje tijekom rata.

¹⁰ Franz, W.: Schoenberg [Schönberg], Arnold. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000025024> (pristup: 07. travnja 2019.).

S. N.: Arnold Schoenberg. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia

Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Arnold_Schoenberg (pristup: 02. svibnja 2019.).

S. N. Arnold Schönberg. *Music and the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/resistance-and-exile/schoenberg-arnold/> (pristup: 10. svibnja 2019.).

30. travnja 1945., kad su Sovjeti došli na samo nekoliko metara od mjesta na kojem je boravio Hitler sa svojim dužnosnicima, Hitler je napisao oporuku u kojoj je Goebbelsa postavio za novog kancelara. Uskoro potom Hitler je počinio samoubojstvo. Goebbels se strogo protivio odluci nekih dužnosnika o bijegu iz Berlina i stvaranju novog otpora u Bavarskoj. Kasno navečer 1. svibnja Goebbels odlazi u vrt Reichskanzlei gdje je i on počinio samoubojstvo.¹¹

¹¹ M. Potter, P. Nazism. *Grove Music Online. Oxford Music Online.* Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000042491?rskey=IRx1gf&result=4> (pristup: 14. svibnja 2019.).
S. N.: Joseph Goebbels. *Music and the holocaust.* <http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/goebbels-joseph/> (pristup: 22. travnja 2019.).

1.3. Berlinska filharmonija (Reichsorchester)

Hitlerov politički, ekonomski, intelektualni i kulturni „preporod“ doveli su Njemačku u stanje moralne i fizičke propasti. Užasi Trećeg Reicha bili su prekretnica u povijesti i za jedan od najboljih orkestara na svijetu, Berlinsku filharmoniju.

Berlinska filharmonija osnovana je 1882. godine kao neovisna glazbena udruga čiji su članovi (glazbenici) bili dioničari, te nisu dobivali nikakvu državnu potporu. Kombinacijom prestižnih pretplatničkih koncerata, unosnim turnejama te surađivanjem s poznatim dirigentima, Berlinski filharmoničari uspjeli su financijski opstati. Međutim, nakon Prvoga svjetskog rata, zbog ekonomske situacije u Weimarskoj republici orkestar je bio na rubu stečaja. Da bi osigurao opstanak orkestra, predstavnik Berlinske filharmonije Lorenz Höber pružio je podršku novoj vladi na čelu s Adolfom Hitlerom (1933. godine) i na taj način osigurao državnu potporu orkestru.

U idućim danima dirigent ministarstvo propagande preuzelo je 100% dionica Berlinske filharmonije. Tijekom vladavine Nacističke stranke, Berlinska filharmonija i Treći Reich surađivali su u odnosu uzajamnog iskorištavanja i koristi. Berlinska filharmonija ili Reichorchester nastupala je za Treći Reich na svima važnim skupovima, od Olimpijskih igara do Hitlerovih rođendana, ali i služila kao glavni ambasador Njemačke u zemlji i inozemstvu, pozdravljena kao simbol nacionalnog ponosa prije i tijekom Drugoga svjetskog rata.

Budućnost orkestra neupitno je bila financijski sigurna, a glazbenici su bili nagrađivani posebnom kategorijom – *Sonderklasse*. Međutim, najdragocjenija privilegija članova orkestra zasigurno je bila status "UK" (*unabkömmlich*) kojim su svi glazbenici bili oslobođeni vojne službe, a time i napada na Poljsku 1939. (Početak Drugoga svjetskog rata)

Međutim, odnos između Berlinske filharmonije i Trećeg Reicha nije uvijek bio savršen. Jačanjem nacističke vlasti, nametanjem ideologije te usklađivanjem svih elemenata društva (*Gleichschaltung*) dolazi do sukoba jer je orkestar brojio ukupno četiri židovska glazbenika, ali i nekolicinu članova koji su se priključili Nacionalnoj socijalističkoj radničkoj stranci. Iako se Furtwängler borio protiv utjecaja politike na umjetnički integritet orkestra, ideološki pritisci bili su jači, pa su četiri židovska glazbenika pod nepodnošljivim pritiskom emigrirala iz Njemačke. Također, 1934. godine boreći se za umjetničku autonomiju orkestra Furtwängler je ispao žrtva sukoba između Goebbelsa i Berlinske filharmonije u vezi s izvedbom Hindemithove opere *Slikar Mathis*. Zabrana te izvedbe prisilila je Furtwänglera da podnese ostavku na mjesto ravnatelja orkestra. Nakon Furtwänglera orkestar je izgubio neovisnost, a izvođenje glazbe skladatelja poput Mendelssohna, Mahlera i Schönberga bilo je zabranjeno. Nakon Furtwänglera orkestar preuzimaju

dirigenti koji su bili priklonjeni režimu: Hans Knappertsbusch, Carl Schuricht, Eugen Jochum, Karl Böhm, Herbert von Karajan i drugi. Po izbijanju rata, orkestar je stekao neprikladnu reputaciju „predvodnika vojnih padobranaca“ (*Vorkämpfer der Fallschirmjäger*), a kako je sukob napredovao, neki su glazbenici angažirani kao vojna postrojba. Berlinska filharmonija izgubila je šest članova u Drugome svjetskom ratu.

Nakon kapitulacije nacističke Njemačke, Berlinska filharmonija prekinula je sve svoje veze s režimom te pokrenula proceduru denacifikacije te se vratila svojim korijenima organizirajući i razne cikluse koncerata. Iako je Furtwängler ostao glazbeni vođa orkestra, poslijeratna sudbina i suđenje oslabili su njegov utjecaj.¹²

¹² S. N.: Furtwängler becomes chief conductor. *Berliner philharmoniker*. <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/wilhelm-furtwaengler/#event-furtwaengler-becomes-chief-conductor> (pristup: 29. svibnja 2019.).
<https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/wilhelm-furtwaengler/reichsorchester/>
Aster, M. The Reichsorchester. *Berliner Philharmoniker*. <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/wilhelm-furtwaengler/reichsorchester/> (pristup 29. svibnja 2019.).

1.4. Koncentracijski logori i logori smrti

Prije no što razjasnim ulogu glazbe u logorima u nacističkoj Njemačkoj, bitno je ukazati na razliku između koncentracijskog logora i logora smrti. Uloga koncentracijskog logora bila je uništenje fizičkom iscrpljenošću koja je uz prisilan rad bila ubrzana nedostatkom odjeće, odmora, medicinske skrbi itd. i uglavnom je bila namijenjena političkim protivnicima, za razliku od logora smrti koji su uglavnom bili namijenjeni Židovima i u kojem su žrtve u većini slučajeva ubijene odmah po dolasku. Geto je pak vrsta pritvora u izoliranom dijelu grada (kvartu) ili veći prostor kojeg nastanjuju zatvorenici određenih etničkih, rasnih ili klasnih pripadnosti koji su u grupama postepeno deportirani u koncentracijske logore ili logore smrti.

Koncentracijski logor Sachsenhausen osnovan je u travnju 1936. godine i smješten je 35 kilometara sjeverno od Berlina. U ranim godinama u njemu su pritvarani uglavnom politički protivnici njemačke politike koji su radili iscrpljujuće poslove s neadekvatnim hranom, odjećom i medicinskom skrbi. Broj zatvorenika koju su boravili u Sachsenhausenu postupno je rastao kako je jačala nacistička Njemačka, ali za neki prosjek uzima se 2500 pritvorenih.

U koncentracijskom logoru Sachsenhausen glazba je nastajala prisilno i dobrovoljno. Prisilno pjevanje bilo je jedan od najmučnijih načina zlostavljanja zatvorenika. Osim što su bili prisiljeni na težak fizički rad, bili su prisiljeni i pjevati. Oni koji nisu pjevali (jer nisu znali jezik ili su pjevali pretiho/preglasno) bili bi pretučeni, a SS-ovci su gotovo uvijek nalazili razlog. Postojao je čak i radni zadatak pod nazivom „pjevujući konj“ u kojem je skupina muškaraca pjevala vezana uz kolo koje se kretalo kroz logor.

Svake nedjelje, svim bi se zatvorenicima naredilo da pjevaju njemačke popularne pjesme, a to je bilo posebno teško za strane zatvorenike. Koliko je život u koncentracijskom logoru Sachsenhausen bio težak svjedoči i činjenica da su zatvorenici svaku večer morali vući mrtve i ubijene zatvorenike natrag u logor, pjevajući.

Jedna od pjesama koja je bila obavezna za pjevanje je *Sachsenhausenlied* (*Pjesma Sachsenhausena*) koja je nastala u zimu 1936., a napisao ju je politički zatvorenik Karl Wloch zajedno s svojim komunističkim prijateljima Bernhardom Bästleinom i Karlom Fischerom. Pjesma se temeljila na melodiji *Die Bauern Wollten Freie Sein* (*Seljaci bi htjeli biti slobodni*) koja je služila u jačanju jedinstva zatvorenika i održavala antifašistički duh. Pjesma je jedno vrijeme bila odobrena, zatim se pjevala po naredbi, a na kraju je zabranjena za pjevanje.

Jedan od prvih događaja dobrovoljnog stvaranja glazbe u logoru dogodio se na Badnjak 1936. godine kad se grupa komunističkih zatvorenika iz Hamburga okupila kako bi otpjevali

pjesme starih ljevičarskih omladinskih grupa. Grupa koju su predvodili Harry Naujoks i skladatelj Bernhard Bästlein u želji da učvrste logorske veze i pruže otpor, davala je zatvorenicima snagu i moć da se odupru i najgorem teroru. Ovakvi skupovi postajali su redoviti i okupljali su sve više zatvorenika, a tu praksu prenijeli su i u druge logore. Takvi susreti počeli su uključivati i recitaciju i poeziju, kao i političke govore. Logor je također imao i svoje zborove, pa su tako nastupali židovski zbor (pod vodstvom Roseberyja D'Arguta), češki zbor, poljski zbor, njemački zbor itd. Najaktivnija je bila grupa od 1200 čeških studenata koji su vrijeme provodili pjevajući u dvije skupine: zbor pod vodstvom Františka Marušana i skupinom *Sing Sing Boys*, a pjevali su političke i satirične pjesme. Marušanova pjevačka grupa s vremenom je rasla, pa je u jednom trenutku dosegla 14 članova (u početku je imala 6 članova). Iako bez instrumenata, pjevači su uspjeli izgraditi impresivan repertoar, pa su čak izvodili i djela Smetane, Janačeka i Dvořáka. Druga skupina *Sing Sing Boys*, sastojala se isključivo od amatera i bila je više politički naklonjena. „Nitko od nas nije učio glazbu. Mi smo bili vezani istom sudbinom i zajedničkom ljubavlju prema glazbi i pjevanju ... svakodnevno smo brojali stotine mrtvih. Zamrznuli smo se i izgledjeli - no večeri smo pjevali i stvarali glazbu ... nismo htjeli biti mučenici. Željeli smo preživjeti i dovesti fašističku Njemačku na koljena, da nekako odigramo ulogu u tome.“¹³

Češki su studenti također sudjelovali u izradi pjesmarice 1940. godine. U logoru Sachsenhausenu izvodila se i instrumentalna glazba. 1941. godine osnovan je gudački kvartet koji se sastojao od tri češka glazbenika, Bohumira Červinke (violina), Karela Štancla (violina), Jana Škorpika (viola) i njemačkog zatvorenika Eberharda Schmidta (violončelo). U početku su priređivali Marušanova djela, a kasnije su postigli rezultate izvodeći Beethovena, Brahmsa, Borodina, Griega i drugih. Budući da im je takav način djelovanja bio prihvatljiv, SS-ovci su dozvolili (vjerojatno zbog izvođenja „čiste“ njemačke glazbe) osnivanje orkestra 1942. godine pod dirigentskom palicom Petera Adama.

Međutim, kad je holokaust u pitanju niti jedna riječ ne predstavlja veću jezu od imena Auschwitz. Logor smrti Auschwitz izgrađen je 1940. godine 50 km zapadno od Krakowa, a bio je namijenjen uglavnom Židovima. Zatvorenici su u logor dolazili iz cijele Europe, uglavnom u

¹³ S. N.: Sachsenhausen. *Music in the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/places/camps/central-europe/sachsenhausen/> (pristup 29. travnja 2019.).

S. N.: Auschwitz. *Music in the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/places/camps/death-camps/auschwitz/> (pristup 29. travnja 2019.).

vagonima za stoku, a većina njih nikad se nije vratila. Nakon dolaska u logor bili su smješteni u kampove u kojima bi velika većina umrla od gladi, gušenja plinom, prekomjernog rada ili bolesti.

U tim teškim uvjetima za život u logoru je ipak postojala glazbena scena. 1941. godine osnovan je orkestar pod vodstvom Franza Nierychloa. Prva proba održana je u *Bloku 24* koji je kasnije bio poznat kao koncertna dvorana u kojoj je orkestar priređivao predstave za stražare, ostale službenike logora i zatvorenike. Osim što su priređivali predstave, uloga orkestra bila je i marširati dok su ostali zatvorenici išli na posao i s posla, a na taj način, hodajući uz ritam, stražarima je bilo lakše pratiti kretanje zatvorenika. Glazbenici koji su svirali u orkestru nisu bili oslobođeni svojih svakodnevnih zadataka, pa je stopa samoubojstava među glazbenicima zatvorenicima bila veća. Kako bi kontrolirali glazbenu scenu, SS-ovci su dovlačili druge zatvorenike-glazbenike u Auschwitz, a time i sve više profesionalnih poljskih glazbenika, čime je sastav postajao sve veći, ali i kvalitetniji jer su obitelji zatvorenika slale vlastite instrumente koji su bili kvalitetniji od onih u logorima. U prvim danima od osnivanja orkestra Židovima je bilo zabranjeno nastupati u orkestru.

1942. godine Nierychlo je pušten iz pritvora, a zamjenjuje ga poljski glazbenik Adam Kopyciński koji je bio na čelu orkestra do njegova raspada. 1944. godine, nakon transporta mnogih glazbenika iz logora, orkestar je smanjen, a neke članove su sad po prvi put zamijenili glazbenici židovskog podrijetla. Orkestar je potpuno nestao 1944. godine kad su i njegovi židovski članovi deportirani u Bergen-Belsen.

Osim orkestra, u Auschwitzu je postojali i „glazbeni robovi“- uglavnom pjevači i *swing bend*, a od glazbenih robova očekivalo se da pjevaju po naređenju. Jedan od glazbenih robova bio je i talijanski tenor Emilio Jani koji je svoja iskustava prenio u memoarima pod nazivom „Moj glas“. Iako je *swing* bio strogo zabranjen, a pogotovo među nacističkim dužnosnicima, neki SS-ovcitajno su tražili izvođenje *jazza* i *swinga* za opuštanje uz piće i orgije.

Hitlerjugend

Fizička i mentalna obuka mladih bila je jedna od glavnih ciljeva nacističke stranke, pa su u skladu s tim osnovna organizacija Hitlerjugend (Hitlerova mladež), koja je uključivala gotovo svakoga njemačkog dječaka, te sestrinska organizacija Bund Deutscher Mädel (Savez njemačkih djevojaka). Vođa Hitlerjugenda bio je Bladur von Schirach, koji se smatrao jednim od najviših dužnosnika u Reichu. Cilj tih organizacija bio je usaditi disciplinu i ljubav prema Njemačkoj, uključujući razne programe, marširanje, vojne vježbe, obrazovne aktivnosti, rad u zajednici, a

poseban naglasak bio je na glazbi, odnosno zborskom pjevanju. Pjesma koja se koristila u onim trenucima u kojoj želimo probuditi svijest o pripadnosti i koja posjeduje moć u izgradi zajednici, nacističkim dužnosnicima bila je od iznimnog značaja.

Bladur von Schirach često je naglašavao moć glazbe i pjesme u obrazovanju, a i sam je napisao nekoliko pjesama za Hitlerjugend. Po nastavnom planu Hitlerjugenda djeca su dobivala satove iz vokalne i instrumentalne glazbe, a postojali su čak i komorni sastavi koji su nastupali u svečanim prilikama (rođendan visokoga nacističkog dužnosnika). Grupno pjevanje smatralo se važnijim od solističkog nastupa jer su se grupnim radom razvijale vještine potrebne za grupno djelovanje, poslušnost, grupnu solidarnost i ostalo.

2. Glazba za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske

10. travnja 1941. stvorena je Nezavisna Država Hrvatska (NDH) na čelu sa Antom Pavelićem i time su prekinute sve veze sa dotadašnjom zajedničkom jugoslavenskom državom (čijim je dijelom Hrvatska bila od 1918.). Kao i u svakom totalitarnom režimu, ustaška vlast smatrala je da treba provesti intelektualni, moralni i duhovni preporod, a time i promjene u kulturi i umjetnosti. O kulturnoj politici i umjetnosti brigu je vodilo Ministarstvo bogoštovlja i nastave (kasnije Ministarstvo narodne prosvjete), pa je cjelokupni kulturni i umjetnički život postao duboko ideologiziran.

U glazbenom životu za vrijeme NDH-a naglasak je bio na djelima dvojice najistaknutijih hrvatskih skladatelja 19. stoljeća: Vatroslava Lisinskog (1819.–1854.) i Ivana Zajca (1832.–1914.). Izvedbom prve hrvatske opere *Ljubav i zloba* 1846. godine Lisinski je ispunio sve zahtjeve hrvatskih preporoditelja na području glazbenog života. Ta činjenica bila je razlog za apoteozu Lisinskog i njegovog stvaralaštva u razdoblju NDH-a. 1944. snimljen je najstariji sačuvan hrvatski dugometražni igrani film, upravo o Lisinskom. U filmu ustaške vlasti htjele prikazati Lisinskog kao skladatelja koji može konkurirati njemačkim skladateljima poput Beethovena, Brahmsa, Wagnera. Međutim, autori filma na čelu s redateljem Oktavijanom Miletićem izbjegavali su izravna upućivanja na ideologiju ilirskog pokreta koju je Lisinski zagovarao, kao i na njegovo pravo slovensko-židovsko ime: Ignac Fuchs. Drugi najvažniji skladatelj bio je Ivan Zajc, koji je utemeljio Zagrebačku operu i organizirao glazbeni život, a 1876. je skladao najizvođeniju hrvatsku operu *Nikola Šubić Zrinski*. Finale opere *U boj, u boj* imalo je veliku ulogu u motivaciji naroda budući da se njime poticala nacionalna svijest u mnogim kriznim razdobljima.

Repertoar HGZ-a pokazuje tendenciju izvođenja djela Lisinskog i Zajca:

- „1941. god. 3. svibnja (svečani koncert za ratnu siročad, izvedena arija iz opere *Porin*), 25. svibnja (komemoracija društva Hrvatske žene u počast Petra Milutina Kvaternika, a izvedeni su Zajčevi zborovi *Zrinsko-Frankopanska* i *U boj, u boj*) i 9. lipnja (u slavu NDH izvedeni su orkestralna djela idila *Večer* Lisinskog te Zajčeva *Hrvatska sonata*);
- 1942. god. 8. travnja (povodom druge godišnjice NDH izvedena su popijevka *Ribar* od Lisinskog te Zajčev *Uzdah*), 11. svibnja (glazbena večer Hrvatskog državnog konzervatorija na kojoj je izveden duet iz opere *Nikola Šubić Zrinski*), 6. lipnja (Hrvatsko učiteljsko pjevačko društvo, a izvedena je Zajčeva učiteljska himna),⁷ 12. prosinca (koncert u počast hrvatskim dobrovoljcima, a izvedene su Zajčeve *Himna Zvonimiru* i *Mletačka*

elegija te završna slika iz opere *Nikola Šubić Zrinski*), 13. prosinca (smotra pjevačkog društva hrvatske župe *Lisinski* na kojoj su izvedene četiri popijevke Lisinskog) i na koncertu bez datuma (izvedena je Zajčeva pjesma *Hajd u kolo*);

- 1943. god. 30. siječnja (koncert posvećen hrvatskoj glazbi, a izvedena je popijevka *Laku noć* od Lisinskog), 4. travnja (Hrvatski crveni križ u Zagrebu, izvedena je *Romanca* iz opere *Nikola Šubić Zrinski*), 24. lipnja (glazbeni sat Državne prve klasične gimnazije na kojem je izvedena popijevka *Brodar* od Lisinskog), 8. studenog (Javni koncert Hrvatskog krugovala, a izvedena je predigra operi *Ljubav i zloba*), 20. prosinca (Javni koncert Hrvatskog krugovala, izvedene su dvije popijevke *Moja lađa* i *Laku noć* od Lisinskog) i 22. prosinca (II. društveni koncert na kojem su izvedene tri Zajčeve popijevke);

- 1944. god. 23. veljače (Hrvatsko pjevačko društvo *Kolo* i Simfonijski orkestar Hrvatskog krugovala, izveden je Zajčev oratorij *Prvi grijeh*).¹⁴

U arhivima Hrvatskoga glazbenog zavoda povodom prve obljetnice NDH odlučeno je na će se uz Lisinskog i Zajca ubuduće poticati i suvremeni hrvatski skladatelji, a određena je i nagrada od 3.000 kn za Hrvata apsolventa kompozicije. Poticanjem hrvatskih skladatelja, ustaška vlast htjela se profilirati kao vlast koja brine i hrvatskim skladateljima i glazbenoj produkciji, prikrivajući sve zločine koji su u međuvremenu počinjeni. Židovi, Srbi i Hrvati antifašisti koji nisu prihvaćali režim uglavnom su stradali.

„Žiga Hirschler i Rikard Švarc ubijeni su u Jasenovcu 1941, odnosno 1942. godine. Pavao Markovac poginuo je pri bijegu iz Kerestinca 1941. godine. Alfred Porges poginuo je u fašističkom logoru 1941. godine. Bruno Bjelinski interniran je 1942, a 1943. otišao je u partizane. Bruno Prister preživio je rat. Marko Tajčević otišao je iz Zagreba 1940. godine. Svetislav Stančić umirovljen je prisilno 1941. godine. Silvije Bombardelli je u partizanima od 1942, Ivo Tijardović od 1943, Slavko Zlatić od 1944. godine. Josip Hatze pristupio je NOB-u te otišao u zbjeg u El-Shatt itd.¹⁵

¹⁴ Gravor, O.: *Glazba u NDH: primjer Lisinskog i Zajca. Zavod za hrvatsku povijest*. Zagreb 2009. str 308.

¹⁵ Ibid.

2.1 Istaknute glazbene ličnosti u vrijeme NDH-a

Lovro von Matačić (1899. - 1985.) hrvatski skladatelj i dirigent rođen je na Sušaku kod Rijeke i pripada eliti europske i svjetske glazbe dvadesetog stoljeća.

U dobi od osam godina seli se u Beč gdje se priključuje Bečkim dječacima, što je stvorilo temelj za njegov daljnji umjetnički razvoj.

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata Matačić je bio ravnatelj orkestra Poglavnikova zdruga, a povremeno je nastupao s orkestrom HNK-a i Zagrebačkom filharmonijom. Također, održavao je koncerte i u inozemstvu (Berlin, Beč).

Nakon uspostave NDH-a u Zagrebu imenovan je nadzornikom domobranskih glazbenih škola, a 1943. dodijeljen mu je Ured za duhovnu skrb pripadnika oružanih snaga NDH u Beču. Godinu dana poslije pojavljuje se u promidžbenom igrano-dokumentarnom filmu *Borci za Hrvatsku*, za koji je i skladao glazbu. Uz to što je djelovao kao dirigent orkestra zagrebačkoga HNK-a i Zagrebačke filharmonije, Matačić je djelovao kao šef-dirigent Simfonijskoga orkestra i zbora Hrvatskoga krugovala.¹⁶

Matačić se zalagao za načela glazbene politike u NDH, koja je podrazumijevala izrađivanje što moćnijeg i boljeg repertoara iz hrvatske suvremene Hrvatske, a dokaz iz arhiva HGZ-a pokazuje takvu tendenciju. Posebni naglasak bio je na djelima dvojice najistaknutijih hrvatskih skladatelja 19. stoljeća; Vatroslava Lisinskog (1819. – 1854.) i Ivana Zajca (1832. – 1914.). Izvođenjem glazbe Lisinskog i Zajca u Hrvatskoj i inozemstvu Matačić je dokazao svoju vjernost politici NDH-a.

1944. godine na koncertu „stražarskog sklopa“ u Beču, na kojem su se izvodila dva odlomka iz Zajčeve opere *Nikola Šubić Zrinski*, Matačić je održao uvodno predavanje o razvoju hrvatske glazbene umjetnosti i značenju Zajca i opere *Nikola Šubić Zrinski* u kulturnom životu Hrvata, te o „kulturnom izrastanju hrvatske nacije, obilježenom stoljetnim borbama i odricanjima“

1945. u dvorani bečkog Reichssendera Matačić je opet dirigirao operom *Nikola Šubić Zrinski* koju su prenosile sve radio-stanice priključene njemačkom Europasenderu.

¹⁶ S. N.: Lovro von Matačić. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11933> (pristup 9. svibnja 2019.).
S. N. Lovro pl. Matačić. *Fond Lovro i Lilly Matačić*. http://www.matacic.org/?page_id=249 (pristup 6. svibnja 2019.).
Gravor, Ognjen.: *Glazba u NDH: primjer Lisinskog i Zajca*. Zavod za hrvatsku povijest. Zagreb 2009. str 309.

Nekoliko dana nakon izvedbe Matačić je uhićen zbog surađivanja s NDH i iste godine osuđen na pet godina zatvora i petogodišnji gubitak svih građanskih prava.

U pritvoru u Staroj Gradišci imao je priliku baviti se glazbom vodeći zatvorski orkestar i zbor. 1948. godine uz pomoć supruge Elizabete Lilly Levenson ishodio je pomilovanje te biva premješten u Skoplje. 1954. godine od Josipa Broza Tita najprije je ishodio odobrenje za izdavanje putovnice, a zatim za djelovanje na području tadašnje države koje mu je dotad bilo ograničeno (Rijeka, Ljubljana). Ubrzo nakon ukidanja svih zabrana nove vlasti, Matačićeva karijera opet je dobila puni međunarodni zamah.

O godinama vlastite kalvarije i progona Matačić je nerado govorio, a odlazak u svijet omogućio mu je novi uspon u sjajnoj glazbeničkoj karijeri. Umro je 1985. godine u Zagrebu.

Pavao Markovac/Pavao Ebenspanger (1903.-1941.) hrvatski muzikolog i publicist židovskog podrijetla, rođen je 1903. u Zagrebu. Prvu glazbenu poduku dobio je iz klavira kod profesorice Izabele Catinelli, nakon čega odlazi u Beč gdje studira muzikologiju i kompoziciju.

Markovčevo stvaralaštvo možemo podijeliti u tri faze, ali u ovom radu promatrat ćemo treću fazu njegova stvaralačka rada, koja je vezana za međuratno i ratno razdoblje. U toj fazi, nakon povratka u Zagreb 1926. godine, nastaje najobimniji Markovčev opus; Markovac sklada s već osmišljenim idejama iz gimnazijskih dana, za amaterske sastave s ciljem stvaranja glazbe za radničku klasu.¹⁷

Također, organizira radnička amaterska društva, vodi zbor radničkog pjevačkog društva "Sloboda", sklada manja djela i s marksističkog stajališta piše o glazbi. Zbog aktivnog političkog djelovanja, uhićen je od strane ustaške vlasti te zatvoren prvo u zatvor u Lepoglavi, a zatim u logor Kerestinec. 14. srpnja 1941. pobjegao je iz logora, nakon čega je uhvaćen i ubijen 17. srpnja 1941.

Dragan Plamenac (1895. - 1983.) hrvatski muzikolog, skladatelj i glazbeni pisac, rođen je u Zagrebu 1895. godine u uglednoj židovskoj obitelji Siebenschein. Kao dijete stekao je kvalitetno znanje na području umjetnosti i glazbe i aktivno se služio s četiri strana jezika. Najprije studira

¹⁷ Jurkić Sviben, T. *Glazbenici židovskoga podrijetla u sjevernoj hrvatskoj od 1815. do 1941. godine*. [doktorski rad] Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2016.
S. N.:Pavao Markovac. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39016> (pristup 9. svibnja 2019.).

pravo u Zagrebu, a potom odlazi u Beč gdje je studirao kompoziciju te Prag u kojem je studirao glasovir, Plamenac od 1925. do 1926. godine boravi u Berlinu gdje istražuje i prikuplja literaturu o staroj hrvatskoj glazbi, te otkriva tiskane zbirke hrvatskih renesansnih i baroknih skladatelja. U zbirci su bila djela Vinka Jelića, Andrije Patricija, Julija Skjavetića, Tomasa Cecchinija i Ivana Lukačića koja su koncertno predstavljena 1935. godine na koncertu u HGZ-u.

O značaju Dragana Plamenca za hrvatsku glazbenu baštinu i muzikologiju najbolje govori rečenica: “Sreća je za hrvatsku muzikologiju što je na svojim počecima imala takvog znanstvenika i svjetski priznatog autoriteta kakav je bio Dragan Plamenac.”¹⁸

Plamenac je u Hrvatskoj djelovao do 1939. godine, kad je na poziv Američkoga muzikološkog društva otišao na Međunarodni muzikološki kongres u New Yorku, te održao predavanje o glazbi u Dalmaciji ¹⁹u 16. i 17. stoljeću. U međuvremenu je počeo Drugi svjetski rat, pa Plamenac ostaje u SAD-u predajući na Glazbenom institutu u St. Louisu. U tom razdoblju, Plamenac je vodio ured za ratne informacije u New Yorku.

Nakon rata postao je profesor muzikologije na Sveučilištu Illinois u Urbani.

Šezdesetih godina objavio je studije s revidiranim podacima o hrvatskoj glazbenoj prošlosti, ali se uglavnom radilo o temama na kojima je radio prije početka rata.

Umro je 1983. u Nizozemskoj.

Rikard Schwarz (1897. - 1941.) hrvatski skladatelj, dirigent, glazbeni kritičar i pisac, rođen je 1897. godine u Zagrebu u staroj zagrebačkoj židovskoj obitelji podrijetlom iz Mađarske. U rodnom gradu učio je violinu (Václav Huml), teorijske predmete (Franjo Dugan, Fran Lhotka) i klavir u školi HGZ-a.

Kasnije studira kemiju na Tehničkom fakultetu u Zagrebu, te kompoziciju u Beču u klasi (A. Schönberga i A. Berga). 1922. godine vraća se u Zagreb gdje radi kao nastavnik, operni dirigent, glazbeni kritičar, te urednik časopisa *Muzika*. U počecima Drugoga svjetskog rata 1940. Schwarz je mobiliziran u Sarajevo i Makedoniju, a tijekom travanjskog rata, nakon vojnog sloma Kraljevine Jugoslavije (1941.) bježi iz Novog Sada u Zagreb. Iste godine, uhićen je i odveden u paški logor, a poslije u logor Krapje (Jasenovac I.) gdje je i umro. Njegov otac (prvi zastupnik židovskog podrijetla u Hrvatskome saboru, te gradski zastupnik u Zagrebačkoj skupštini) uputio je molbu

¹⁸ Stipčević 1998., prema Jurkić Sviben, T. *Glazbenici židovskoga podrijetla u sjevernoj hrvatskoj od 1815. do 1941. godine*. [doktorski rad] Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2016. str. 266.

¹⁹Ibid., str. 266f.

poglavniku Anti Paveliću i ministru Andriji Artukoviću u kojem moli puštanje njegova sina iz logora zbog nezbrinutog trogodišnjeg sina iz braka s „arijevkom“ Vericom Jovanović koja je umrla pri porodu, ali nažalost Schwarz je u međuvremenu ubijen.

Teška sudbina Rikarda Schwarza zadesila je i njegovu sestru i brata. Naime, Schwarzova sestra Nada teško je ranjena 1941. godine u bombaškom napadu na englesku čitaonicu u Zagrebu. Iako ranjena, 1944. godine trebala je biti deportirana u logor, ali puštena je na intervenciju zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca. Brat Vilim, židovski aktivist i jedan od prvih vođa Židovskog omladinskog udruženja, dobio je dozvolu da stanuje sa sestrom Nadom na Srebrnjaku. 1941. u nepoznato doba uhićen je i deportiran u logor Jasenovac gdje je stradao.²⁰

Lav Mirski (1893.- 1968.) violončelist i dirigent rođen je 1893.godine u Zagrebu. Nakon studija violončela u Zagrebu, Mirski nastupa u Wiener Konzertvereinu, HNK Osijek, u Zagrebu i Sušku. 1924. godine osniva Osječku filharmoniju, te postaje ravnatelj Muzičke škole.

Uspostavom NDH, dobio je otkaz na oba radna mjesta, a u prijavi imovine kao najveću vrijednost naveo je violončelo od 10.000 dinara.

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata, Mirski je boravio u Italiji i Izraelu. U južnoj Italiji vodio je zbor u logoru Ferramonti di Tassia, a nakon oslobođenja Italije simfonijski orkestar u Bariju. Od 1944. do 1947. djelovao je u Izraelu kao direktor opere i simfonijskog orkestra.

1947. vraća se u Izrael gdje ponovo uspostavlja „eru Mirski“ čije je težište bilo na vođenju koncertnog života kroz Operu, te „standardne“ i suvremene skladatelje. Iako sudbinu Drugog svjetskog rata kao Židov nije direktno osjetio na vlastitoj koži, tragična sudbina njegove obitelji je itekako upečatljiva. Naime, supruga Ilka rođ. Weingruber otrovana je prilikom deportacije u logor Auschwitz, a kći, koja je živjela s majkom u Zagrebu, nakon uspostave NDH preuzela je židovski znak, a potom ubijena u logoru 1942. - '43.²¹

Jurica Murai (1927. - 1999.) pijanist i glazbeni pedagog rođen je u 1927. godine u Varaždinu u židovskoj obitelji Mandl. Zahvaljujući baki Angeli Eszter Finaly Murai dobio je prvu poduku iz klavira. Daljnje glazbeno obrazovanje stekao je kod Stanislava Stančića na Muzičkoj

²⁰ S. N: Schwarz Rikard. *Židovski biografski leksikon*. <http://zbl.lzmk.hr/?p=2146> (Pristup 19. travnja 2019.).

Jurkić Sviben, Tamara. *Glazbenici židovskoga podrijetla u sjevernoj Hrvatskoj od 1815. do 1941. godine*. [doktorski rad] Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2016.

²¹ S. N.: Lav Mirski. *Židovski biografski leksikon*. <http://zbl.lzmk.hr/?p=1326> (pristup 19. travnja 2019.).

akademiji u Zagrebu, a kasnije svoje glazbeno obrazovanje nastavlja u Budimpešti. Morao ga je prekinuti jer je 18. veljače 1945. transportiran u logor Bemerode kraj Hannovera u Njemačkoj. U ljeto 1945. pušten je iz logora nakon čega se pješke vratio na imanje u Svetom Jurju, te diplomirao klavir na Muzičkoj akademiji u Zagrebu u klasi prof. Stanislava Stančića gdje se kasnije zaposlio. Od 1951. godine do smrti djelovao je na odsjeku za glasovir na Muzičkoj akademiji. Umro je 1999. u Zagrebu.²²

Margita Matz r. Neustadt (1906. - 1998.) prva hrvatska čembalistica i glazbenica židovskog podrijetla rođena je 1906. godine u Slovačkoj. Ljubav prema glazbi naslijedila je od majke Terezije Donner, a školovanje nastavila na Muzičkoj akademiji u Zagrebu u klasi prof. Stanislava Stančića. Odmah nakon studija bila je pedagoški je aktivna, a neki od učenika bili su joj Alfi Kabiljo, Vlasta Hranilović i Stjepan Radić. Zajedno sa suprugom Rudolfom Matzom okupljala je mnoge glazbenike u svom domu. Iako je do 1938. godine prešla na katoličanstvo, po uspostavi NDH-a bila je upisana u Kartoteku židovskog podrijetla. 1942. godine uspjela je pobjeći Ustaškoj policiji koja je htjela odvesti u logor. Kasnije ju je od logora spasio ministar vanjskih poslova NDH-a Mladen Lorković. Nakon rata radila je u glazbenoj školi u Zagrebu i bavila se prevođenjem djela. Umrula je u 1998. u Zagrebu.²³

Milan Graf (1892.-1975.) violinist, glazbeni pedagog i sportski djelatnik rođen je 1892. godine u Koprivnici. Studirao je violinu na Muzičkoj akademiji u Beču. Nakon studija, nastupao je kao solist orkestra HNK-a u Zagrebu, bio je član Zagrebačkog kvarteta, te stalni član Zagrebačke filharmonije. 1920. bio je jedan od osnivača i tajnik Saveza muzičara Jugoslavije. Iako je u međuratnom razdoblju posvetio nogometu, ipak je sudjelovao u glazbenom životu te u suradnji s kantorom Židovske općine organizirao koncerte glasovitih umjetnika u Sinagogi.

Međutim, od mladosti je pokazivao interes za katoličanstvo unatoč židovskom odgoju, pa se 1940. godine obratio na katoličanstvo da bi 1941. pristupio Trećem redu Sv. Franje na Kaptolu. Po uspostavi NDH-a preuzeo je židovski znak te je uhićen i odveden u logor Danica kraj

²² S. N.: Jurica Murai. *Židovski biografski leksikon*. <http://zbl.lzmk.hr/?p=1398> (pristup 19. travnja 2019.).

²³ S. N.: Margita Matz r. Neustadt. *Židovski biografski leksikon*. <http://zbl.lzmk.hr/?p=1249> (pristup 19. travnja 2019.).

Koprivnice, a potom u Jadovno. Spašen je zbog intervencije gvardijana Trećeg reda Sv. Franje. 1946. za svećenika ga je zaređio nadbiskup Alojzije Stepinac.²⁴

²⁴ S. N.: Milan Graf. *Židovski biografski leksikon*. <http://zbl.lzmk.hr/?p=93> (pristup 19. travnja 2019.).

ZAKLJUČAK

Nikad prije kao u prvoj polovini XX. stoljeća nije postojalo toliko novih ideja, stilova i izraza u glazbi. Dovodeći sve glazbene elemente u međusobni odnos, glazbenici tog vremena započeli su nove glazbene pravce, pa time i novo poimanje glazbe. Dok Strauss sklada na temeljima kasnoromantičke harmonije, Stravinski se okreće novoklasicizmu, a Schönberg se kao predstavnik ekspresionizma razvija potpuno novi skladateljski sustav (dvanaesttonska tehnika). Međutim, ekonomska, društvena i politička situacija u Europi dovela je na vlast političare čija se politika temeljila na kontroliranju svih aspekata javnog i privatnog života. Temelj glazbene politike u režimima bio je odrediti standarde (uglavnom na području estetike, rasne ideologije i politike, koja je priječila razvoj nove, avangardne i atonalitetne glazbe), a funkcija glazbe trebala je jačati osjećaj nacionalnog identiteta i slati osjećaj mira. U nacističkoj Njemačkoj to je podrazumijevalo vraćanje glazbe korijenima koji su izrasli iz njemačkog romantizma dok je u NDH tendencija bila na glazbi Lisinskog i Zajca, ali i mladim skladateljima.

U oba režima, glazba je imala ulogu kontroliranja javnog mnijenja. Poticanjem kulturnog života i umjetnosti, režim se predstavljao kao vlast koja brine o svim aspektima društvenog života prikrivajući tako sve zločine. Različita mišljenja i djelovanje u režimima za vrijeme Drugoga svjetskog rata podijelili su glazbenike. P. Hindemith (druženje s „ljevičarima“ i bijeg u Ameriku) i A. Schönberg(jasno kritizirao režim)su glazbenici koji su jasno iznosili svoja mišljenja i suprotstavljali se režimu dok su R. Strauss i W. Furtwängler (protivnici avangardne glazbe i *jazza*, ali istovremeno pomagali Židovima) podržavali politiku režim, ali samo djelomično. S druge strane, H. von Karajan ostat će upamćen kao glazbenik koji je u cijelosti podržavao glazbenu politiku nacističke Njemačke do te mjere da se priključio nacističkoj stranci.

Glazbenici koji se su bili glasni protivnici režima ili Židovi u većini slučajeva su protjerani iz zemlje, pritvoreni ili ubijeni. S druge strane, politički prihvatljivim glazbenicima, a pogotovo onima koji su istovremeno sudjelovali u provođenju glazbene politike, glazbeno djelovanje bilo je neometano.

Prateći rad i djelo najznačajnijih glazbenika u prvoj polovici XX. stoljeća otkrio sam ne samo glazbena postignuća nego osobnosti i karaktere svih skladatelja. Na kraju rada ustanovio bih da tema koja prati glazbeni i politički život glazbenika za vrijeme najsmrtonosnijeg sukoba u povijesti dosad nije bila predmetom cjelovitog istraživanja. Mislim da bi jedno takvo detaljno

istraživanje moglo pomoći u dodatnom rasvjetljavanju sudbina mnogih glazbenika, naročito u doba Drugoga svjetskog rata.

Bibliografija:

- Andreis, Josip. *Povijest glazbe*. Zagreb: SNL, 1989.
- Aster, Mischa.: The Reichsorchester. *Berliner Philharmoniker*. <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/wilhelm-furtwaengler/reichsorchester/> (pristup 29. svibnja 2019.).
- Bačelić, Marijana. *Pluralizam stilova u glazbi između dva svjetska rata*. [diplomski rad]. Zagreb: Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, 2018.
- Bryan, Gilliam; Youmans, Charles. Strauss, Richard. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000040117> (pristup 02. travnja 2019.).
- Danuser, Hermann. *Glazba 20. stoljeća*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.
- Ellis, J., & Cairns, D. Furtwängler, (Gustav Heinrich Ernst Martin) Wilhelm. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000040052?rskey=213Nfp&result=2> (pristup: 20. svibnja 2019.).
- Franz, W.: Schoenberg [Schönberg], Arnold. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000025024> (pristup: 07. travnja 2019.).
- Gravor, Ognjen.: *Glazba u NDH: primjer Lisinskog i Zajca*. Zavod za hrvatsku povijest. Zagreb 2009.
- Jurkić Sviben, Tamara. *Glazbenici židovskoga podrijetla u sjevernoj hrvatskoj od 1815. do 1941. godine*. [doktorski rad] Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2016.
- Kater, Michael. *The Twisted Muse. Musicians and their music in the Third Reich*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- M. Potter, Pamela. Nazism. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000042491?rskey=IRx1gf&result=4> (pristup: 14. svibnja 2019.).
- M. Potter, Pamela. Reichsmusikkammer. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000042942>; (pristup 22. svibnja 2019.).

- Michels, Ulrich. *Atlas glazbe* [sv. 2: Povijest glazbe od baroka do danas]. Zagreb: Tehnička knjiga & Golden marketing.
- S. N: Herbert von Karajan. *Music and the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/karajan-herert-von/> (pristup: 04. svibnja 2019.).
- S. N: Schwarz Rikard. Židovski biografski leksikon. <http://zbl.lzmk.hr/?p=2146> (pristup 19. travnja 2019.).
- S. N. Arnold Schönberg. *Music and the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/resistance-and-exile/schoenberg-arnold/> (pristup: 10. svibnja 2019.).
- S. N. Entartete Musik. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://de.wikipedia.org/wiki/Entartete_Musik (pristup 10. travnja 2019.).
- S. N. Lovro pl. Matačić. *Fond Lovro i Lilly Matačić*. http://www.matacic.org/?page_id=249 (pristup 6. svibnja 2019.).
- S. N. Reichkulturkammer and Reichmusikkammer. *Music in the holocaust*. Dostupno na: <http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/reichskulturkammer/> (pristup 22. svibnja. 2019.).
- S. N. Richard Strauss. *Music in the holocaust*. Dostupno na: <http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/reichskulturkammer/strauss-richard/> (pristup 04. travnja 2019.).
- S. N. Richard Strauss. *Richard Strauss*. Dostupno na: <http://www.richardstrauss.at/biography.html> (pristup 15. svibnja 2019.).
- S. N.: Arnold Schoenberg. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Arnold_Schoenberg (pristup: 02. svibnja 2019.).
- S. N.: Furtwangler becomes chief conductor. *Berliner philharmoniker*. <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/wilhelm-furtwaengler/#event-furtwangler-becomes-chief-conductor> (pristup: 29. svibnja 2019.).
- S. N.: Furtwangler becomes chief conductor. *Berliner philharmoniker*. <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/wilhelm-furtwaengler/#event-furtwangler-becomes-chief-conductor> (pristup: 29. svibnja 2019.). <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/wilhelm-furtwaengler/reichsorchester/>
- S. N.: Herbert von Karajan elected chief conductor. *Berliner Philharmoniker*. <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/history/herbert-von-karajan/#event-herbert-von-karajan-elected-chief-conducto> (pristup: 21. ožujka 2019.).
- S. N.: Hindemith, Paul. U: Ravlić, S. (gl. ur.). *Hrvatska enciklopedija* [mrežno izdanje]. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25572> (pristup 22. svibnja 2019.).

- S. N.: Hitler Youth. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Hitler_Youth (pristup: 02. svibnja 2019.).
- S. N.: Joseph Goebbels. *Music and the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/goebbels-joseph/> (pristup: 22. travnja 2019.).
- S. N.: Lav Mirski. Židovski biografski leksikon. <http://zbl.lzmk.hr/?p=1326> (Pristup 19. travnja 2019.).
- S. N.: Lovro von Matačić. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11933> (pristup 9. svibnja 2019.).
- S. N.: Margita Matz r. Neustadt. Židovski biografski leksikon. <http://zbl.lzmk.hr/?p=1249> (pristup 19. travnja 2019.).
- S. N.: Milan Graf. Židovski biografski leksikon. <http://zbl.lzmk.hr/?p=93> (Pristup 19. travnja 2019.).
- S. N.: Music amongst the Hitler youth. *Music and the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/music-hitler-youth/> (pristup: 02. svibnja 2019.).
- S. N.: Sachsenhausen. *Music in the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/places/camps/central-europe/sachsenhausen/> (pristup 29. travnja 2019.).
- S. N.: Wilhelm Furtwängler. *Music and the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/politics-and-propaganda/third-reich/reichskulturkammer/furtwangler-wilhelm/> (pristup: 05. svibnja 2019.).
- S. N.: Wilhelm Furtwängler. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Furtw%C3%A4ngler (pristup: 11. svibnja 2019.).
- S. N.: Auschwitz. *Music in the holocaust*. <http://holocaustmusic.ort.org/places/camps/death-camps/auschwitz/> (pristup 29. travnja 2019.).
- S. N.: Jurica Murai . Židovski biografski leksikon. <http://zbl.lzmk.hr/?p=1398> (Pristup 19. travnja 2019.).
- S. N.: Pavao Markovac. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39016> (pristup 9. svibnja 2019.).
- S. N.: Svjetski ratovi. U: Ravlić, S. (gl. ur.). *Hrvatska enciklopedija* [mrežno izdanje]. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59137#poglavlje313069> (pristup 22. svibnja 2019.).

Sauerwein Tessa. Hitlerjugend (HJ), 1926-1945. *Historisches Lexikon Bayerns*.
[https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Hitlerjugend_\(HJ\),_1926-1945](https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Hitlerjugend_(HJ),_1926-1945)
(pristup 02. svibnja 2019.).

Schubert, Giselher. Hindemith, Paul. *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press,
<https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000013053?rskey=JbbHXv&result=1> (pristup: 11. svibnja 2019.)

Stoessinger, Caroline. *Stoljeće mudrosti*. Zagreb: Planetopija, 2012.

Tikkanen, Amy. Wilhelm Furtwängler. *The Editors of Encyclopaedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/biography/Wilhelm-Furtwangler> (pristup: 29 svibnja 2019.).
https://www.youtube.com/watch?v=y_QFhawxpHA

Tuksar, Stanislav. *Kratka povijest europske glazbe*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2000.

Turkalj, Nenad. *Historija muzike*. Beograd: ITRO“NAPRIJED“, 1980.

Multimedijски izvori:

WILHELM FURTWANGLER A Short Film, https://www.youtube.com/watch?v=y_QFhawxpHA
(pristup: 29 svibnja 2019.).